

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal Of Alevi Studies

HAKEMLİ DERGİ

Kış/Winter 2011, Sayı/Volume 2

Uluslararası Süreli Yayın - 6 ayda bir yayımlanır - Ücretsizdir.

ISSN 2146-4421

Ankara, Aralık - 2011

MERZİFON'DA BİR ERENLER OCAĞI: PİRİ BABA TEKKESİ, TÜRBESİ VE VAKFI

A SAINTS ASSOCIATION IN MERZIFON: DERVISH LODGE, TOMB AND FOUNDATION OF PIRI BABA

Fahri MADEN¹

Özet

Horasan erenlerinden Piri Baba, Anadolu'ya geldikten sonra Merzifon'a yerleşerek burada bir tekke tesis etmiş ve faaliyetlerde bulunmuştu. Yüzyıllarca bölgede canlı bir inanç merkezi konumunda olan tekke topluma kaliteli insan yetiştirmenin yanı sıra gelen ve giden misafirler için de güvenli bir konaklama yeri olmuştu. XV. yüzyılda tesis edildiği anlaşılan Piri Baba Tekkesi XIX. yüzyıla kadar faaliyetlerini normal bir şekilde sürdürmüş, 1826 yılında diğer Bektaşî tekkeleri ile birlikte faaliyetlerine son verilmişti. Bununla birlikte 1826 yılında Piri Baba Tekkesi'nin meydan odası yıktırılıp camiye çevrilirken türbe mahalline dokunulmamıştı. Ancak tekkedeki Bektaşî Şeyhi İbrahim Dede ve dervişleri buradan uzaklaştırılmış, türbedarlığa Nakşî şeyhi Osman Efendi getirilmişti. Piri Baba Tekkesi bir daha inşa edilememekle birlikte buradaki türbe Bektaşîliğin inanç merkezi konumunu sürdürmüştü. XX. yüzyıl başlarında bü-

yük bir tamirden geçtiği anlaşılan Piri Baba Türbesi 1925 yılına kadar açık kalmış, türbedarlık görevi yeniden Bektaşîlerin tasarrufuna geçmişti. Bu çalışmada Merzifon'da bir erenler ocağı konumunda olan Piri Baba Tekkesi, Türbesi ve Vakfı'nın tarihsel süreci ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşîlik, Piri Baba, Merzifon, Piri Baba Tekkesi ve Türbesi

ABSTRACT

Piri Baba, one of the saints of Horosan, settled in Merzifon after coming to the Anatolia and established a dervish lodge there and started activities. The dervish lodge being an alive belief centre in the area for centuries functioned as raising qualified people, as well as serving a safe accommodation for its visitors. The dervish lodge of Piri Baba estimated to have been established in the 15th century continued its activities till the 19th century and was closed together with the other Bektashi lodges in 1826. In the same year, the ritual room of the dervish lodge was demolished and converted into a mosque, and the tomb was left. However,

¹ Dr., Tarih Öğretmeni.

the sheikh, İbrahim Dede, and his dervishes were displaced and the Nashi sheikh, Osman Efendi, was appointed as the new tomb keeper. Although the dervish lodge of Piri Baba was never built again, the tomb continued its position as the centre of Bektashism. The tomb estimated to have been restored substantially in the early years of 20th century was open till 1925 and the position of tomb keeper passed into Bektashi people's hands. In this paper, we will discuss the historical process of dervish lodge, tomb and foundation of Piri Baba being a saints association in Merzifon.

Key Words: Bektashism, Piri Baba, Merzifon, the dervish lodge and tomb of Piri Baba.

Giriş

Piri Baba'nın tarihsel kişiliği hakkında birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden ilkinde göre Piri Baba, Horasan kökenli olup Ahmed Yesevi öğretile-riyle yetişmiş ya da bizzat eğitimi ondan almış, Hacı Bektaş Veli ile gönül birliği olan bir zattır (Abdi-zâde Hüseyin Hüsamed-din, 1986-I: 326-327; Evliya Çelebi, 1999-II: 206; Doğanbaş, 1999: 46). Köprülü, hakkındaki rivayetlerden hareketle Piri Baba'yı Ahmed Yesevi'nin halifeleri arasında saymaktadır (Köprülü, 1966: 46-47). Başka araştırmalarda ise Piri Baba, Hacı Bektaş Veli'nin dostlarından ve halifelerinden biri olarak gösterilmektedir (Hasluck, 1928: 16; Aşkun, 1947: 12; Taşan, 1979: 13-114; Piroğ-

lu, 1992: 9-10; Doğanay, 2000: 49-54). Huru-fat kayıtlarında Hızır Baba adıyla anılmakta ve "aza-yı kiramdan kutb'ül-arifin" bir zat olduğu bildirilmektedir (Eken, 2001: 352). Yine bir arşiv vesikasında Piri Baba'nın Veysel Karani'nin evlatlarından (BOA, Ev-kaf Defteri nr.13916, varak 6a), "ruhundan istifade olunur bir evliya" olduğu ifade edilmektedir (VGMA, Defter nr. 2169, s.30).

Velayetname'ye göre Piri Baba Merzifon'un Narince köyündendi². Yedi-sekiz yaşlarında annesi tarafından bir paşmakçının (ayakkabıcı) yanına çırak olarak verilmişti. Piri Baba daha bu yaşlarında ibadet ehli ve keramet sahibi bir erendi³. Kendisinden çeşitli kerametler hasıl olduktan sonra ustasının yanından ayrılıp eski hamamda ikamet etmeye başlamıştı⁴. Burada da türlü kerametleri görülmüştü⁵. Bunlardan tarihi açıdan en dikkat çekeni Fatih Sultan Mehmed'e İstanbul'un fethini

2 Günümüzde Merzifon'un Oymaağaç köyü halkı Piri Baba'nın soyundan geldiklerini iddia etmektedirler (Yıldız, 2011: 473).

3 Piri Baba'nın kendisini dövmeye kalkışan ustasının bir gözünü şahadet parmağı ile işaret edip kör etmesi, İmam Hüseyin'in çeşmesinden su getirmesi gibi kerametleri için bkz. Doğanbaş, 2007: 161-183; Doğanbaş, 2008: 42-43.

4 Piri Baba'nın eski hamamda ikametinden dolayı halk buranın olağanüstü özellikte olduğu düşüncesindeydi (Faruqi, 2001: 121).

5 Piri Baba'nın eski hamamda iken keseri taş batırması, kebabların erken pişmesi, üzümün erken olması, eski hamamın damlamaması, Geylanlı alimin sorusuna cevap vermesi, Koyun Baba ile Fatih Sultan Mehmed arasındaki konuşmaların kendisine malum olması gibi kerametleri için bkz. Doğanbaş, 2007: 161-183; Doğanbaş, 2008: 43-44.

haber vermesiydi. Buna göre eski hamamda ikamet eden Piri Baba hakkında padişaha şikayette bulunulmuş, bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed onunla görüşmek ve sohbet etmek için eski hamama gitmişti. Padişahın üzerine yürüyen Piri Baba onun kulağına şahadet parmağıyla üç defa “aldılar verdiler” deyip hamamdan çıkmıştı. Baba’nın bu söz ve davranışlarını müneccimlere yorumlattıran padişah zekerin “anahtar”, kulağın ise “kapı” olduğunu, bunun da bir vilayetin fethini müjdelediğini öğrenmişti(Doğanbaş, 2007: 161-183; Doğanbaş, 2008: 39-46).

Piri Baba her gün tekkesinin bulunduğu yere gelir ve güneş batıncaya kadar burada otururdu. Akşamları ise tekrar eski hamama giderdi. Bu şekilde hayatını idame ettiren Baba bir gün tekkesinin bulunduğu yerde vefat etmişti. Vefat haberini alan Narinceliler onu köylerine götürmek istemişlerse de Merzifon alimleri buna engel olmuşlar ve vefat ettiği yere defnetmişlerdi(Doğanbaş, 2008: 39-46).

Geleneğe göre Piri Baba, Hacı Bektaş Velî’nin daveti üzerine İslamiyeti yaymak amacıyla dervişleriyle birlikte Anadolu’ya gelmiş, Hacı Bektaş Velî tarafından Merzifon civarına yerleştirilmiştir. Burada bir zaviye kuran Piri Baba, yalnızca İslamiyeti yaymakla kalmamış, Merzifon halkına dokumacılığı da öğretmiştir. Bu durum onun ahi olabileceğini akla getirmektedir(Yıldız, 2011: 473).

Evliya Çelebi’nin rivayetine göre Pîr Dede, Ahmed Yesevî’nin izniyle Hacı Bek-

taş Velî ile birlikte Horasan’dan Anadolu’ya gelmiş, Merzifon şehrinin kuzeyinde, şehre nazır bir yerde yerleşmiş, ancak daha çok hamamlarda kalmıştı. Orhan Gazi döneminde fetihlere katılan bu zat, Allah aşkıyla kendinden geçmiş(meczûb-ı Hudâ), arif-i bil-lah, müşahede ve mücahede sahibi, Allah’ı talep edenlerin ve ona ulaşmak isteyenlerin öncüsüydü. Sultan II. Murad Merzifon’da cami, han ve medrese inşa ettirirken, Pîr Dede’ye iftira atılıp, “kadınlar ile hamama girip onları keseleyip sabunladığı, bu arada hamile olanlara hangi cinsiyette çocuğu olacağını söylediği; bu şekilde mezhepsiz, zındık ve mülhid olduğuna” dair şikâyetler vaki olmuştu(Evliya Çelebi, 1999-II: 206).

Bu şikâyetler üzerine Sultan II. Murad gerekli cezayı vermek üzere Pîr Dede’nin bulunduğu hamama gitmişti. Ona, “Bremel’un ışık! Sen niçin bu kadar ümmet-i Muhammedin namahrem hatunlarıyla hamama girip bunlara kese sürersin” deyince, Pîr Dede, “Beyim! Ben din-i mübin çobanının hizmetkârıyım. O hatunlar din ve iman damızlığıdır. Onlardan maneviyat sahibi kişiler ve ilim adamları müştak olur. Ben onlara seyislik edip tımar etmek için hamamdayım, hamamın duvarına girerim” dedikten sonra hamamın doğusundaki duvarına girmişti. Ardından Sultan II. Murad, “Dede! Ben seni şu kılıç ile katletmeye geldim” diyerek kılıcını çekmiş, bu defa Pîr Dede, “Murad Beğ! Dinin zahirine hizmet ettin. Ancak bu işe memur değilsin. Kâfirler İzmir kalesini geri aldı. Şu ekmeği ye, var İzmir fatihi ol” deyip hamamın beyaz mermerinden

koparıp bunu hamur gibi yoğurarak iki adet pide haline getirmiş ve birini tekrar “Var İzmir’i feth eyle” diyerek Sultan II. Murad’a vermişti. Diğer ekmeği ise “İkinci hilafette Mehmed, İstanbul’u feth edip bu ekmeği İstanbul’da ye” diyerek Şehzade Mehmed’e vermişti. Böylece aynı zamanda İstanbul’un fethini de müjdelemişti(Evliya Çelebi, 1999-II: 206).

Bu olaydan sonra Sultan II. Murad, Pîr Dede’nin ayağına yüz sürüp ekmeği almış ve İzmir’i fethetmişti. Yirmi altı sene sonra ise Şehzade Mehmed İstanbul’u fethedince, Pîr Dede Tekkesi’ne üç yüz altmış altı adet köyü vakıf malı yapmıştı. Bu itibarla Merzifon şehri Pîr Dede Tekkesi’nin vakfı olmuştu(Evliya Çelebi, 1999-II: 206-207). Ayrıca Evliya’ya göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında hala o beyaz mermer ekmekler ile Pîr Dede Sultan’ın duvara girdiği yer belliydi. Yine o dönemde şairlerin methetmekte aciz kaldıkları Pîr Dede’nin hamamı hastaların şifa buldukları, büyük bir ziyaret yeri idi(Evliya Çelebi, 1999-II: 206-207)⁶.

Görüldüğü üzere Piri Baba’nın hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili birbirinden farklı rivayetler mevcuttur. Evliya Çelebi, Piri Baba’nın Sultan Orhan devrinden Sultan II. Mehmed devrine kadar uzun bir yaşam sürdüğünü öne sürmektedir. Ayrıca Piri Baba’nın eski hamamda karşılaştığı sultanın Fatih Sultan Mehmed’in babası II.

Murad olduğunu ifade etmektedir. Oysa Velayetname’de bu kişinin II. Mehmed olduğu rivayet edilmektedir. Bu durumda Piri Baba’nın efsanelerle karışan hayatını XV. yüzyılda idame ettiği sonucuna ulaşılmaktadır (Faroqhi, 2001: 136-137).

Piri Baba Tekkesi

Hüseyin Hüsameddin, Piri Baba’nın 1464 yılında Merzifon’da bir zaviye yaptırdığını ve zaviyenin hizmetlerini yürütebilmesi için de bir vakıf tanzim ettirdiğini ifade etmektedir(Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, 1986-I: 326-327). Ancak Piri Baba’nın Ahmet Yesevi tarafından Anadolu’ya gönderildiği ve Baba İlyas Ayaklanması(1240) öncesi Merzifon’a gelerek tekkesini kurduğu rivayeti 1464 tarihi üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Zira bu iki tarih arasında iki yüzyıldan fazla bir zaman farkı vardır. Bununla birlikte tekkenin Piri Baba’nın vefatından sonra yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Velayetname’ye göre Şamlıoğlu Hoca İbrahim denizde yakalandığı fırtınadan kurtulması durumunda Piri Baba’nın mezarı üzerine türbe yapma dileğinde bulunmuş, fırtınadan kurtulması üzerine de Merzifon’a gelmiş ve Bezircioğlu isimli şahıstan yer satın alarak Piri Baba’nın türbesi ve tekkesini yaptırmıştı. Ayrıca kızını Piri Baba’nın kardeşinin oğlu Ali Dede ile evlendirerek tekkenin hizmetine vermişti. Bu evlilikten dünyaya bir evlat gelmiş ve böylece Piri Baba’nın soyu devam etmişti(Faroqhi, 2001: 122; Doğanbaş, 2007: 161-183; Doğanbaş,

6 Merzifon’da XVII. yüzyıldan önce yalnızca bir hamam bulunmaktaydı. O da 1388 yılında yani Sultan I. Murad döneminin sonlarında yaptırılmıştı.(Faroqhi, 2001: 133-134).

2008: 42, 46). Piri Baba'nın müridlerinden biri olduğu anlaşılan Şamlıoğlu Hoca İbrahim'in bir diğer faaliyeti Piri Baba Velayetnamesi'ni kaleme alması olmuştur. Böylece Piri Baba'nın hayatını, veliliğini ve menkıbelerini ortaya koymuştur(Yıldız, 2011: 473). Öte yandan arşiv kayıtlarından Piri Baba Tekkesi'nin Yavuz Sultan Selim döneminden önce kurulduğu tespit edilmektedir(BOA, TT, nr. 90, s.153).

Bu durumda Piri Baba Tekkesi'nin XX. yüzyıla gelinceye değin en az altı asırlık bir tarihi mevcuttur. Tekke bu altı yüzyıllık tarihi boyunca bölgede çok canlı bir inanç merkezi görünümündedir. 1515 yılına ait tapu tahrir defterinde "zâviye-i Pîri Baba der Merzifon" şeklinde kayıtlıdır. Bu dönemde tekke Şahkulu Dede b. Bayezid tarafından idare edilmekteydi(BOA, TT, nr. 60, s.153; Faroqi, 2001: 123). Hurufat defterlerindeki kayıtlardan bir Bektaşî tekkesi olduğu anlaşılmakla birlikte tekke Hızır Baba adıyla birlikte anılmaktadır(BOA, EV.MKT.CHT, 218/72; BOA, EV.MKT.CHT, 236/9). Piri Baba adına kurulan tekke muhtemelen XVI. yüzyılda bir Bektaşî tekkesine dönüşmüş ve merkez tekke olan Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ne bağlanmıştı. Zira adı geçen dönemde merkez tekkenin başına getirilen Balım Sultan Bektaşîliği teşkilatlı bir yapıya kavuşturmuş ve pek çok Kalenderî tekkesi onun döneminde Bektaşîliğe bağlanmıştı(Işın, 1994: 133).

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre ise XVII. yüzyılda Pir Dede Sultan Tekkesi, Osmancık'taki Koyun Baba Tekkesi'nden daha büyük bir binaya sahipti. Bu tekke kar-

gir ve çok büyük olup üzeri kurşunla kaplıydı. Bu dönemde tekke çok kıymetli eşyalarla donatılmış olup, bunun benzeri İmam Musa Rıza Tekkesi'nde dahi yoktu. Bununla birlikte tekke XVII. yüzyılda meydan odaları, mutfak, kileri ve derviş hücreleriyle iki yüz, üç yüz dervişin barınabileceği imkanlara sahipti. Tekkenin imaretinde misafirlere yemek ikram ediliyordu. Özellikle Pir Dede Sultan'ın çorbası meşhurdur. Ayrıca burada Pir Dede Sultan'ın nazargâhı olan hamam da mevcudiyetini koruyordu(Evliya Çelebi, 1999-II: 206-208; 2003-VIII: 72).

XVII. yüzyılda Pîr Dede Sultan Tekkesi'nde iki yüzden fazla yalın ayak başı çıplak, irfan ehli dervişân-ı dilrîşânlar, gelip gidene hizmet etmekteydi. Evliya buradaki Pîr Dede Sultan Türbesi'ni ziyaret edip, azizin ruhu için Yasin okumuş ve yardım talep etmişti. Türbe çok güzel kokularla bezendiğinden insana ferahlık veriyordu. Pîr Dede Sultan'ın kabrinin çevresi çerağ, şamdan, kandil, buhurdan ve gülabdan gibi değerli eşyalarla donatılmıştı. Pîr Dede Sultan'a ait olan hırka, zerdeste, alem, tabl, kudüm, zil, tâc-ı Bozdoğanî, sapan-ı Davudî ve paleheng-i Musavî ise dolaplar içerisinde muhafaza ediliyordu. 1647 yılındaki bu ziyareti sırasında Evliya tekkedeki dervişler tarafından can-ı gönülden karşılanmış, tekkede konakladığı sırada dervişlerin ibadetlerine katılmış, tekke şeyhi Memi Dede başına Pir Dede'nin bozdoğanî keçe külahını takmış, bu arada Evliya dervişlerle gülbang-ı Muhammedî çekmiş ve onların hayır dualarını almıştı(Evliya Çelebi, 1999-II: 208; 2003-VIII: 72).

Piri Baba Tekkesi her şeyden evvel bir Bektaşî tekkesiydi ve içinde Bektaşî dervişleri otururdu. Tekkenin başından itibaren bir Bektaşî yerleşimi olarak kurulmuş olması mümkün görülmesi de en geç XVII. yüzyılın ortasına doğru bu tarıkata bağlanmıştı(Faroqhi, 2003: 147). Diğer tekkelere farklı bir faaliyeti yoktu. Piri Baba'nın ve ardından onun makamında oturan bir şeyhin(postnişinin) idaresinde, dervişlerin belirli zamanlarda toplanarak ibadet ettikleri yerd. İkincisi tekkenin, sair tekkelerde görülen gelen gidene ikramda bulunma, onları ağırlama ve konaklatma gibi bir tekke için gayet sıradan fonksiyonları vardı. Tekke çevrede Alevi-Bektaşî yerleşiminin mevcut olduğu merkezi bir konumda bulunuyordu. Çorum, Amasya, Gümüşhacıköy, hatta Havza ve köyleri Alevi-Bektaşî yerleşiminin yoğun olduğu yerlerdi(Erdoğan, 1996: 62-72; Faroqhi, 2001: 130). Piri Baba'nın tekkesi ve bir ziyaretgah olarak türbesi bu çevreden mensupları ve ziyaretçileri olan kutsi bir mekan görünümündeydi. Uzaktan gelenler için ise bir konaklama, dinlenme hatta bir sığınak görevi görürdü. Bektaşîliğin Anadolu'nun kuzeyinde en canlı uç noktası burasıydı. Gerçi Samsun çevresinde Alevi-Bektaşî inancının temsilcileri var olmuştu. Ancak Piri Baba Tekkesi kadar bölgede merkezi konumda olan bir Bektaşî tekkesi daha yoktu.

Piri Baba Tekkesi'nde XVIII. yüzyıl boyunca meydana gelen görev değişikliklerini arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. Bir defa Piri Baba Tekkesi'ne Bektaşî-

liğin merkez tekkesi olan Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin postnişini arzıyla atama yapıldı. 1707 yılında böyle bir atamanın gerçekleştiği ve Hacı Ali'nin tekke şeyhliğine atandığı tespit edilmektedir(BOA, C.EV, 41/2040; VGMA, Defter nr. 490, sıra 216). Yine tekkeye 1712 yılında Hacı Bektaş Veli Tekkesi şeyhi Şeyh Elvan'ın arzıyla Derviş Himmet şeyh tayin edilmişti(BOA, İE.EV, 42/4785; BOA, C.EV, 378/19185). Sözünü ettiğimiz yüzyılda Merzifon şehrinin yakınlarında olduğu görülen bu tekke, zamanla şehrin içinde kalmıştı.

1766 yılına ait bir kayıta tekkenin zaviyedarı Derviş Ali'nin dikkatsizliği yüzünden tekkenin hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Bu zatın bazı uygunsuz hareketleri azline neden olmuştu. Yerine Derviş Mehmed tayin edilmişti(BOA, C.EV, 122/2533; BOA, C.EV, 51/2533). Görevi sırasında tekkeyi tamir ettiren Derviş Mehmed de selefi gibi kendisine bir takım suçlar isnat edilerek 1768 yılında Hacı Bektaş Veli Tekkesi şeyhi Şeyh Abdullatif'in arzıyla bu görevden uzaklaştırılmış ve yerine Seyyid Hacı Salih bin Ahmed getirilmişti(BOA, C.EV, 558/28154; BOA, EV.EMH, 234/113). 1774 yılında tekkede bir görev değişikliği daha yaşanmıştı. Derviş Hasan bin Derviş Ali bu tarihte geride varis bırakmadan vefat etmiş, yerine Ali Baba bin Mahmud Dede tayin edilmişti(VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1150, varak 30a; VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1154, varak 30a). Ancak daha önce tekkeden uzaklaştırılan Derviş Mehmed'in suçsuzluğu anlaşılarak 1778'de tekrar zaviyedarlık görevine getirildiği görülmektedir(BOA, C.EV, 638/32169).

Bununla birlikte üç yıl daha Piri Baba Tekkesi şeyhliğinde kalan Derviş Mehmed 1781 yılında dervişlikle alakası olmadığı ve tekkeden dervişleri dağıttığı gerekçesiyle kesin olarak bu görevden alınmış, yerine Süleyman Dede getirilmişti(BOA, C.EV, 485/24518). Ancak Süleyman Dede uzun süre bu görevde kalamamıştı. 1783'te tekkede gelen gidene yemek yedirmek şartıyla Seyyid Ahmed Dede zaviyedar olmuştu(VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1151, varak 49b). İlerleyen yıllarda da tekkede yeni meşihat ve tevliyet atamaları yaşanmıştı⁷. Örneğin Ahmed Dede'nin çocuksuz olarak vefat etmesi üzerine tekkede XVIII. yüzyılın son görev değişikliği yaşanmıştı. 1799'da, vefat eden Ahmed Dede'nin yerine kardeşi Seyyid Mahmud Baba atanmıştı(VGMA, Hurufat Defteri, nr. 562, varak 47b). Adı geçen yüzyıl boyunca Piri Baba Tekkesi'nin zaviyedarları ve mütevellileri arasındaki bu mücadeleler tekke vakfının mallarının kontrolünün önemli bir değere ulaştığını göstermektedir.

Piri Baba Tekkesi'nin Kapatılması ve Yıkıtılması

Piri Baba Tekkesi XIX. yüzyıla bu şekilde çeşitli görev değişiklikleriyle ulaşmıştı. 1805'te Seyyid Mahmud Dede'nin geride varis bırakmadan ölmesi üzerine yine Bektaşî tarikatından Seyyid Hacı Hüseyin bin Hızır Dede tekkeye zaviyedar atanmıştı(VGMA,

Hurufat Defteri, nr. 561, varak 20a). 1813'te tekkede bir görev değişikliği daha olmuştu. Bu tarihte tekkede zaviyedar bulunan Hasan bin Hacı Mustafa Dede'nin başka bir yere nakledilmesiyle tekke hizmeti muatıl kalmıştı. Bu sebeple zaviyedarlığa yine Bektaşî tarikatından Seyyid Derviş Hasan getirilmişti(VGMA, Hurufat Defteri, nr. 569, varak 45b). Bu dönemde tekkede Hacı Derviş Mehmed isimli bir şahsın daha zaviyedarlık yaptığı anlaşılmaktadır. 1823'te bu şahsın da çocuksuz vefatı üzerine diğer Derviş Mehmed, Hacı Bektaş Veli Tekkesi şeyhi Şeyh Feyzullah'ın inhasıyla bu göreve getirilmişti(VGMA, Hurufat Defteri, nr. 563, Varak 23a). Anlaşılan 1826 yılına kadar Piri Baba Tekkesi'nin faaliyetleri zaman zaman görev değişiklikleriyle belirli bir düzeyde devam etmişti. Asıl değişim ve dönüşüm ise bu yılda gerçekleşmişti.

Bektaşî tekkeleri XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinin hemen başında büyük bir değişim yaşamışlardı. 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı ile birlikte ocakla mutlak bir bağı olan Bektaşilik de lağvedilmişti. 1826'da Bektaşî tekkeleri ya yıkıtılmış, ya kapatılarak kapılarına kilit vurulmuş ya da başka bir dini fonksiyonu olan mekana(cami, medrese, mektep vs) dönüştürülmüştü. Bununla birlikte ilga sırasında altmış yıldan eski olan bazı Bektaşî tekkeleri yıkımdan kurtulmuştu. Ancak merkez tekke -Hacı Bektaş Veli Tekkesi- ile sıkı temasları olan Piri Baba Tekkesi, 1826'da bir daha eski konumuna kavuşamayacak nitelikte zarar görmüştü. Altmış yıldan daha eski(kadim) bir tekke olmasına

⁷ Tekkede 1783 ve 1785 yıllarında yaşanan meşihat ve tevliyet atamaları için bkz: BOA, C.EV, 512/25886; BOA, C.EV, 492/24865.

rağmen Piri Baba Tekkesi bu tarihte kapatılmış ve kısmen yıktırılmıştı. Yıkım emrini veren ferman gereği Piri Baba'ya ait olan türbe mahalli bırakılmıştı (BOA, Maliyeden Müdevver Defter, nr. 9771, s.94).

Piri Baba Tekkesi'nin kapatılması şu şekilde gerçekleştirilmişti: Öncelikle Sivas valisi Mehmed Paşa'nın tekkenin kapatılmasını emreden buyruldu bir memur tarafından Merzifon'a ulaştırılmıştı. Sonra bu buyruldu Merzifon mahkemesinde beldenin tüm ulema ve sulehası huzurunda okunmuştu. Ardından uygulama aşamasına geçilmişti. Mahkemede oluşturulan küçük bir komisyon Piri Baba Tekkesi'ne gelerek tekkenin arazi, eşya ve sair emlakını tahrir etmişti.

Tekkenin zaviyedarı olan İbrahim Dede bu göreve ehil görülmediğinden ve "gürûh-ı Bektâşîden" olduğundan "tashih-i itikad" etmek üzere tekkeden uzaklaştırılmıştı. Şeyhliğe ehil görülmeyen İbrahim Dede büyük ihtimal ulemanın yoğun olduğu "makarr-ı ulema" bir bölgeye sürgün edilmişti⁸. Bu arada tekkenin meydan odası yıktırılmıştı. Bırakılan türbe mahalline "türbedar" olarak Merzifon ulemasından ve Nakşibendi tarikatından Osman Efendi tayin edilmişti. Tek-

keye ait emlak, eşya ve mal varlığına devlet hazinesi için el konulması emredilmiş, ancak tekkenin mal varlığının az olması ve geride kalan türbe mahallinin bir takım hizmetlerinin yerine getirilmesi göz önünde bulundurularak mevcut arazisi, emval ve eşyası ile vakıf gelirleri türbedar Osman Efendi'ye devredilmişti (BOA, C.EV, 268/13680; Yücer, 2003: 513)⁹.

Böylece Piri Baba Tekkesi ortadan kalkmış, sadece türbe mahalli kalmış, orası da başka bir tarikatın idaresine bırakılmıştı. Merkezi yönetim itikatlarını beğenmediği Bektaşileri bir biçim değiştirme işlemine tabi tutmuştu. Bu biçim değiştirme Bektaşileri Nakşi yapma, farklı bir ifade ile sünnileştirme çabasıydı. Tekkenin mal varlığının ve eşyalarının Osman Efendi'ye terki Merzifon kadısı İbrahim Raşid Efendi'nin ilamı, Anadolu muhasebesinden verilen ilmuhaber ve merkezden gönderilen berat ile gerçekleşmişti (BOA, C.EV, 268/13680).

Piri Baba Tekkesi sözünü ettiğimiz ilga sırasında ciddi bir zarar görmüştü. Bu tekkenin tamamen yıkılıp yok olduğu anlamına gelmemekteydi. Zira tekkenin kapatılmasını emreden yazı bu tekkenin "kadim" bir tekke olduğunu ve böyle tekkelerin yıkılmak yerine "ibad-ı Müslim" için cami, mescid, medrese veya mektebe çevrilmesini

8 Bektaşilerin 1826'da sürgün edildikleri yerler arasında Amasya, Hadim, Birgi, Kütahya, Güzelhisar, Tire, Kayseri ve Bayındır bulunuyordu (BOA, HAT, 502/24676; BOA, C.ZB, 34/1680; BOA, HAT, 512/25094-D; BOA, HAT, 512/25094-E; BOA, HAT, 512/25094-F; BOA, HAT, 512/25094-G; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 182-183; Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 151. Ahmed Rıfkı, 1327-II: 65. Esad Efendi, 1243: 211-212). Muhtemelen İbrahim Dede ve dervişleri buralardan birine sürgün gönderilmişti.

9 Ahmed Rıfkı Baba, Piri Baba Tekkesi'nin yıktırılmadığı fikrindedir. Ona göre tekke tarik-ı Bedeviye şeyhlerinden Bekir Vahdeti Efendi'nin yönetimine bırakılmıştı (Ahmed Rıfkı, 1327-II: 131). Bu durumda Bekir Vahdeti Efendi, Osman Baba'dan sonra buraya tayin edilmiş olmalıdır (Yücer, 2003: 513).

istemekteydi(BOA, C.EV, 268/13680). Bu itibarla Piri Baba Tekkesi'nin sadece dervişlerin toplanıp ibadet ettikleri meydan odası denilen kısmı yıktırılmıştı. Meydan odasının yıktırılmasıyla oluşan yeni durumda tekke başka bir takım düzenlemeler daha yapılarak, örneğin minber konularak, tekke camiye çevrilmiş ve buraya bir hatip tayin edilmişti(BOA, C.EV, 141/7045). Zaten tekkenin içinde meydan odasının yanında Piri Baba'nın adıyla anılan bir mescit mevcuttu¹⁰. Bu mescit meydan odasının da katılmasıyla büyümüş, Piri Baba Tekkesi bir camiye dönüşmüş, tekke vakfı da bu camiye ve Piri Baba Türbesi'ne hasredilmişti. Bugün türbenin güneybatısında yer alan Piri Baba Camii("Piri Baba", 1992-X: 26), Piri Baba Tekkesi'nin yerine kaim olan bu cami olsa gerektir(Çerkez, 2005: 316). Tekke camiye çevrildikten yıllar sonra imamlik cihetiyle yeniden gündeme gelmişti. 1840'ta Sultan Abdülmecid'in cülusu münasebetiyle Piri Baba Camii'nin imamlik beratı yenilenmişti(BOA, C.EV, 188/9399). 1844'te bu caminin imamlik görevine Seyyid Hafız

Abdurrahman¹¹, 1887 yılında ise Sadık Efendi bin Mustafa atanmıştı(VGMA, Defter, nr. 217, s.320)¹².

Sultan II. Mahmud döneminin bir tasarrufu olan Bektaşilere yönelik bu uygulama, mezkur padişah hayatta kaldığı sürece yürürlükte kalmıştı. Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesiyle Bektaşiler üzerindeki takip ve baskı politikası peyderpey yumuşamış ve zamanla ortadan kalkmıştı. Bu süreçte Piri Baba Tekkesi'nden uzaklaştırılan Bektaşiler yeniden bu kutsal mekana dönmüşler ve burayı kendi inançları doğrultusunda kullanmaya başlamışlardı. Fakat tekkenin eski haliyle yeniden ihyası bir daha mümkün olmamıştı. Burada bir Nakşi şeyhinin varlığı uzun süre devam etmişti. Bektaşiler 1826'da ellerinden alınan bu kutsal mekanlarını yeniden kendi tasarruflarına almanın mücadelesini vermişlerdi. Ancak artık Piri Baba adına tesis edilen tekke ortadan kalkmış, sadece türbe mahalli kalmıştı. Tekke ortada olmadığından 1826 yılından sonra burası artık bir türbe/tekke olarak hizmet vermişti.

XX. yüzyılın başlarında Piri Baba Türbesi'ni ziyaret eden Hasluck, burada Hacı Bektaş Veli'nin yâranından Pîri Dede'nin mezarının bulunduğunu, tekke-

10 Piri Baba Zaviyesi içinde bulunan mescide 1705 yılında yapılan imam atamaları için bkz: VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1157, varak 126b; Piri Baba Mescidi'nde senelik bir kıyye hınta ile imam ataması için bkz: VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1148, varak 82a; Piri Baba Mescidi imamlığını 1762 yılında Hafız Osman Halife'nin kendi rızasıyla Hafız Mustafa Halife'ye bırakması için bkz: VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1156, varak 71b; Senelik bir kıyye hınta ile Hafız Mustafa'nın imam atanması için bkz: VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1154, varak 30b; Hafız Mustafa'nın yerine oğlu Ali'nin atanması için bkz: VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1155/1, varak 37a.

11 Piri Baba Mescidi imamı Hacı Feyzullah Halife'nin kendi rızasıyla Seyyid Hafız Abdurrahman'a bu görevi devretmesi için bkz: BOA, EV.KSD, Nr. 35/52.

12 1918 yılında Piri Baba Camii'nin imamet görevinde Abdülmennân Efendi bin Abdüsettar Efendi bulunuyordu(VGMA, Defter, nr. 217, s. 320, Sıra 4334).

de Bektaşî dervişleri ikamet etmekle birlikte buraya Mâvera-yı Kafkas(Kars havalisi) muhacirlerinin gelip yerleşmesiyle yeni bir hayat geldiğini ve yörenin şeklinin değiştiğini ifade etmektedir(Hasluck, 1928: 16; Yücer, 2003: 512-513)

Piri Baba Türbesi/Tekkesi

1826'dan sonra burada artık bir tekke faaliyeti görülmeyecektir. Tekke ortadan kaldırılınca dervişler de bu mekandan uzaklaştırılmıştı. Tekkeler kapatılıp yıktırılırken "mazanne-i kiramdan" olan türbe mahallerinin bırakılması sıkı sıkıya tembih edilmişti. Bu sebeple Piri Baba'nın türbesi ilga sırasında herhangi bir maddi tahribat görmemişti. Piri Baba muhterem bir zat kabul olunarak türbesi yıktırılmamıştı. Türbe 1826 badiresinden kurtulmuştu, fakat Bektaşîlerin elinden alınmıştı. Türbeye Nakşibendi tarikatından "türbedar" unvanıyla Osman Efendi atanmıştı. Sonraki yıllarda "zaviyedar" olarak da türbeye atamalar yapılmıştı. Bu durum tekkenin yeniden inşa edildiği anlamına gelmemektedir. Türbe zamanla yapılan tamirlerle genişlemiş, vakıf hizmetlerinin sürmesiyle küçük bir zaviyeye dönüşmüş olmalıdır.

Türbenin kitabesi bulunmamakla birlikte, XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Yapının plân şeması ve diğer mimarî özellikleri de aynı yüzyıla işaret etmektedir(Çerkez, 2005: 339). Tarihte Piri Baba Türbesi'nin Şamlıoğlu Hoca İbrahim tarafından yapılmış olduğu ve Ali Dede'nin de Piri Baba'nın

kardeşinin oğlu olarak türbedarlığını yaptığı kaydedilmektedir(Faroqhi, 2001: 122; Doğanbaş, 2007: 161-183; Doğanbaş, 2008: 42, 46; Aşkun, 1947: 31; Taşan, 1979: 114). Bu kayıtlarda türbenin inşa tarihi ile ilgili bir veri bulmak mümkün olmamaktadır. Ancak türbenin 1731'de yeniden inşa edildiği bilinmektedir(Kiel, 2000: 38).

Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar bir ziyaretgâh olarak varlığını sürdüren Piri Baba Türbesi kare mekanlı ve üzeri tek kubbelidir. Türbenin bulunduğu yere "Sarı Bayındır" ve "Tekke Mahallesi" denilmektedir. Türbe moloz taş malzeme ile yapılmıştır. Önde yer alan iki gözlü revak kısmında ise moloz taş ile birlikte tuğla, malzeme olarak kullanılmıştır. Kubbe kasnağında turkuaz renkli İznik çinilerinden sadece birkaç tanesi kalmıştır. Piri Baba'nın medfun olduğu bu mekan Osmanlı Devleti'nin son dönem resmi kayıtlarında da yer almaktadır(Sivas Vilayeti Salnamesi, 1302: 448; Sivas Vilayeti Salnamesi, 1306: 236).

Türbe, sanat tarihimiz açısından da önemlidir. Duvar resimleri geç Osmanlı resim sanatının seçkin örnekleri arasında görülmüştür. Batı duvarında yer alan kare pano içerisindeki Bektaşî tarikatının sembolik ifadeleri olarak birbirine bakar şekilde işlenmiş teberler(derviş baltası), tespih ve zülfikar motifleri dikkat çekicidir. Köşelere ise birer Bektaşî sikkesi tasvir edilmiştir¹³. Burada keşkül motifi üzerine yazılmış bir

13 Türbenin fiziki yapısı, mimari dokusu ve sanatsal özelliklerinin detayı için bkz: Çerkez, a.g.t, s.339-350.

“destûr” ve bu ibarenin altında iki satırlık bir kitabe mevcuttur. Kitabe şöyledir:

Zâir gir bu makama bâ-hulûs bâ-ihtirâm

Kıl ziyaret merkad-ı Pîrî Baba zîr bu makâm¹⁴

Bir Alevi-Bektaşî önderinin medfun olduğu Piri Baba Türbesi ve Vakfı, 1826 sonrası bir Nakşî şeyhinin tasarrufuna girmişti. İhtimal Nakşî şeyhi burada sabah türbenin kapısını açan, bir takım tâli hizmetlerini gören ve akşam olunca türbeyi sıkıca kilitleyen, atanmış bir memur olmaktan öteye geçememişti. Ancak Bektaşîler Sultan Abdülmecid döneminden itibaren, üzerlerindeki baskının yumuşamasından sonra, buraya tekrar sokulmaya başlamışlardı. Bir süre sonra ise Bektaşîlerin türbeyi tekrar ele geçirmelerinin ardından Nakşî şeyh türbeden kibarca kovulmuş olmalıdır. En geç Sultan Abdülaziz döneminden sonra türbenin temizliği, bakımı, gelen ve gidenin yönlendirilmesi, bilgilendirilmesi kısacası her türlü hizmetleri yeniden Piri Baba’yı ve onun kişiliği etrafından oluşan menkıbeleri, ritüelleri, inanç değerlerini içselleştiren Bektaşîler tarafından görülmeye başlanmıştı. Bu durum tekke, zaviye ve türbelerin tamamen kapatıldığı 1925 yılına kadar sürmüştü.

1867 yılında Piri Baba Tekkesi tevliyet ve tekkenişinlik görevlerine Hasan, Osman ve Ömer Efendiler ile 1869 yılında Seyyid Osman ve Seyyid Hızır Efendi getirilmişti(BOA,

EV.MKT.CHT, Nr. 156/326). 1870 yılında ise Piri Baba Tekkesi’ne zaviyedar olarak Şükrü Dede atanmıştı(BOA, Evkaf Defteri, nr. 21431). Oysa bir yıl sonra tekkede Ebubekir Vahdetî’nin(Öz, 2001: 112-113) oğulları Hamdullah Efendi ile İbrahim Selamet Efendi müştereken zaviyedar olarak görülmektedir. Bu arada Hamdullah Efendi bir öldürme olayından dolayı hapse girmesi üzerine meşihat görevinden uzaklaştırılmıştı(BOA, EV.MKT.CHT, 132/45). 1873’te Şükrü Dede hala tekkede zaviyedar bulunmaktadır(VGMA, Defter nr. 217, s.320). Tekkedeki bu sık görev değişikliklerinin nedeni tekke vakfının evladiyet üzere olmasıdır. Fakat diğer yandan 1826 sonrası tekkeye Nakşî şeyhlerinin de atanması söz konusudur. Keza İbrahim Selamet Efendi’nin yaşının küçük olması sebebiyle 1886’da bu göreve ulemadan ve Nakşî tarikatından Şeyh Hamza Efendi getirilmişti(BOA, EV.MKT.CHT, 218/72; VGMA, Defter nr. 217, s.260).

1891 tarihinde Hamdullah Efendi’nin cezaevinden tahliye edilmesi zaviyedarlık meselesini yeniden gündeme getirmişti. Hamdullah Efendi tahliyesinin ardından görevine tekrar dönmek için girişimde bulunmuştu. Ancak Şeyh Hacı Hamza Efendi’nin, kötü hali sebebiyle buna karşı çıkması üzerine Hamdullah Efendi görevine devam edememişti(VGMA, Defter nr. 217, s.260; BOA, DH.MKT, 1907/107). Bu arada İbrahim Selamet Efendi çocuksuz olarak vefat etmiş, onun hissesi de Şeyh Hamza Efendi’ye tevcih edilmişti(BOA,

14 Bu mısraların anlamı şöyledir: Ziyaretçi bu makama gönül temizliği ve hürmet ile gir/Ziyaret et bu makamın altındaki Piri Baba’nın mezarını(Doğanbaş, 2003: 174; Doğanbaş, 1999: 47).

EV.MKT.CHT, 236/15). 1893 yılında Hamza Efendi hala bu görevde bulunuyordu(BOA, DH.MKT, 74/41)¹⁵. Bu sırada Şeyh Fahrettin Efendi'nin de tekkede bir süre zaviyedarlık yaptığı ifade edilmektedir(Yücer, 2003: 513). Hamza Efendi'nin Piri Baba Türbesi'ndeki şeyhlik görevinin 1896'da sona erdiği anlaşılmaktadır. Zira Hamza Efendi bu dönemde münhal bulunan Hacı Bektaş Veli Tekkesi şeyhliğine atanmış(BOA, BEO, 789/59165), Piri Baba Tekkesi'nin kira gelirlerini tahsil etmek üzere tekkede postnişin bulunan Maraşlı Mehmed Efendi'ye vekalet vermişti(Kırşehir Şer'iyeye Sicili, nr. 11, s.191).

Piri Baba Türbesi XX. yüzyıl başlarında büyük bir onarım geçirmişti(Çerkez, 2005: 340). Türbenin günümüze kalan sureti büyük ölçüde bu onarımın izlerini taşımaktadır. Günümüzde Piri Baba Türbesi mevcudiyetini ve ziyarete açık bulunmasını mezkur tamirata borçludur("Piri Baba", 1992: 26). Yukarıda sözünü ettiğimiz ve sanat değeri olan duvar resimleri de 1906 yılındaki bu onarım sırasında Nakkaş İbrahim tarafından çizilmişti(Doğanbaş, 1999: 47; Öz, 2001: 112). XX. yüzyıl başlarında burayı ziyaret eden Hasluck, türbe de bir nevi tekke faaliyeti sürdürüldüğünü nakletmektedir(Hasluck, 1928: 15, 16). Aynı dönemde Merzifon'da bulunan White, Piri Baba Türbesi şeyhi ile kişisel bir dostluğa sahiptir(Kieser, 2005: 556). O halde Piri Baba tekkesi eski haliyle yeniden inşa edilememekle birlikte türbe

mahalli yapılan tamirle birlikte bir tekkeye dönüştürülmüştü. Piri Baba Türbesi/ Tekkesi'nde Osmanlı'nın son döneminde Aşık Kul Fakır(1873-1938) gibi bölgede ünlenen ozanlar yetişmişti(Yıldız, 2011: 473; Onarlı, Erişim 28.05.2009).

Piri Baba Türbesi 1977 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ve onarımdan geçirilerek bugüne gelmişti(Erken, 1972: 334). Bugün Piri Baba Türbesi içerisinde çok sayıda ağaç bulunan geniş bir bahçeye sahiptir. Bahçe gerisinde koruluk ve mutfak gibi müstemilatı da bulunmaktadır. Ayrıca türbenin güney kısmında bir de hazire(mezarlık) yer almaktadır. Ancak mezarların çoğu herhangi bir yazıt göstermemektedir. Bununla beraber mezarlardan biri Hacı Yusuf Baba'ya ait olup 1794 tarihli dir. Bektaşî tacı giydirilmiş olan 1818 tarihli diğer bir mezar taşı ise çok aşınmış bir kitabeyle sahiptir(Faroqhi, 2001: 138).

Piri Baba Tekkesi Vakfı

Piri Baba'nın Merzifon'da tekkesi kurulurken tekkenin bir takım ihtiyaçlarının karşılanması için bir de vakıf tesis edilmişti. Hüseyin Hüsameddin, bizzat Piri Baba'nın bir vakıf tanzim ettirdiğini haber vermektedir(Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, 1986-I: 326-327). Ancak Velayetname'ye göre Fatih Sultan Mehmed, Piri Baba için vakıf tahsis etmek istediğinde onun bu teklife sıcak bakmadığı, padişahın vakfın Merzifonlu alimler için kurulmasını, onların da kendisi için hayır duada bulunmalarını is-

15 Bu tarihte Sivas ve Amasya'ya gidecek olan Buharalı Hamza Efendi'ye gerekli kolaylığın gösterilmesi emredilmişti(BOA, DH.MKT, 74/41).

temiştir¹⁶. Bununla birlikte Piri Baba'nın vefatından sonra Kara Baba adındaki müridi İstanbul'a gönderilmiş, Piri Baba'nın vefatını padişaha iletmesi ve padişah'tan Piri Baba adına köyler vakfetmesi isteğinde bulunması istenmişti. Kara Baba'nın padişahla görüş-tükten sonra İstanbul'da vefat etmesi üzerine Merzifonlular Piri Baba'nın türbe ve tekkesi-nin kurulup vakıf tesis edilmesi konusunda Baba'nın akrabalarından Ali Dede'ye baskı yapmışlardı. Ali Dede'nin halkın bu baskıları karşısında zor durumda kaldığı sırada Şam-loğlu Hoca İbrahim ortaya çıkarak hem Piri Baba'nın tekke ve türbesini yaptırmış hem de burada bir vakıf tesis etmişti(Faroqhi, 2001: 126; Doğanbaş, 2008: 42, 46).

Bununla birlikte tekkenin vakfiyesi bulunamadığından vakıf şartlarının neler olduğu ortaya konulamamaktadır. XVII. yüzyılda tekkeyi ziyaret eden Evliya Çelebi o dönemde üç yüz altmış altı adet köyün tekke vakfına bağlı olduğunu, bu köylerin tekkeye Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethi üzerine vakfedildiğini bildirmektedir(Evliya Çelebi, 1999-II: 206-208; 2003-VIII: 72). Ayrıca tekkeye zaviyedar ve mütevellî tayinlerini gösteren belgelerde vakıf gelirlerinin nerelere harcandığı konusunda bazı ipuçları bulunmaktadır. Buna göre vakıf evladiyet üzere kurulmuştu. Tek-

kenin vakıf gelirleri öncelikle tekkede bulunan şeyh ve dervişlerin ihtiyaçlarının yanı sıra tekke mescidinde görev alan imam ve hatiplere tahsis ediliyordu. Ayrıca tekkeye gelen gidenlerin yemek ve barınma masrafları için harcanıyordu. Yine tekkenin tamir ve sair masraflarının da vakıf gelirlerinden karşılandığı muhakkaktı(VGMA, Hurufat Defteri, nr.1150, varak 30a; VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1151, varak 49b; VGMA, Hurufat Defteri, nr. 563, varak 23a; VGMA, Hurufat Defteri, nr. 569, varak 45b; BOA, EV.ZMT, 228/43). 1826 yılında tekke vakfına el konulduğunda mal varlığının ve gelirinin cüzi olduğu görülmüştü. Bu sebeple cüzi olan bu gelir türbedar olarak atanan şahsın denetimine ve tasarrufuna bırakılmıştı(BOA, C.EV, 268/13680).

1826 sonrasında Piri Baba Tekkesi Vakfı'nın bir takım gelirleri olduğu görülmektedir. 1842 yılında tekke vakfının üç değirmeni, bir bahçesi ve bir miktar da tarlası bulunuyordu. Bu emlakın 1845 yılına kadar beş yıllık hasılatı 3.657 kuruştı. Bu gelirin 1.250 kuruşu değirmen masraflarına, 150 kuruşu bahçe duvarı tamirine, 810 kuruşu imamet vazifesine ve 1.447 kuruşu zaviyeye gelen giden misafirlerin yemek masraflarına ayrılmıştı. Muhasebe incelemeleri tekke vakfının gelir ve giderinin birbirine denk olduğunu gösteriyordu. Ayrıca 1845'de vakıf şartları gereği gelen gidene yemek üzere vakfa mutasarrıf olan Şeyh Hacı Salih'in vefatı üzerine yerine erbab-ı istihkaktan Şeyh Hasan bin Hasan Halife tayin edilmişti(BOA, Evkaf Defteri, nr. 228/43).

16 Piri Baba Velayetnamesi'ne göre Fatih Sultan Mehmed, "Piri Baba'ya söyleyin Merzifon'u kendine vakf eyledim" diye haber göndermiş, ancak Piri Baba bunu kabul etmeyerek kendisine vakıf gerekmediğini söyleyerek padişah'tan şehrin uleması için vakıf tesis etmesini, onlarında kendi ruhu için hayır duada bulunmalarını istemiştir(Doğanbaş, 2008: 46).

1850-1851'de tekke vakfının hınta, şair ve çavdar gelirleri 1.258 kuruş 20 para kadardı. Bu gelir zaviyeye gelen ve gidene yemek verilmek üzere zaviyedarlara bırakılmıştı. İncelenen muhasebe kayıtlarında bu yıllarda tekke vakfının gelir ve giderlerinin birbirine eşit olduğu görülmüştü(BOA, Evkaf Defteri, nr.13916, varak 6a). Ayrıca 1880'lerde tekke vakfının 295 kuruş 20 para geliri bulunmaktaydı. 1887 yılında Piri Baba Tekkesi Vakfı'nın mütevelliliğini Seyyid Osman ve Seyyid Hızır müştereken yürütüyorlardı. Daha sonra Seyyid Osman'ın vefatı üzerine yerine oğlu Mustafa Efendi tayin edilmişti. Bu mütevellilerin görevi tekkenin hizmetçisi olarak devamlı tekkede oturmak, vakfın gelirini tahsil edip muhasebesini tutarak gerektiğinde yönetimi bu konuda bilgilendirmektir(VGMA, Defter nr.2169, s.30).

1890'larda tekke vakfına ait Paşaderesi denilen yerde iki bâb değirmen, tekke etrafında otuz kıta tarla ve Merzifon kasabasında yüz bâb hane bulunuyordu(Kırşehir Şer'îye Sicili, nr. 11, s.191). Tekkenin tarlalarına Çelebi Sultan Mehmed Han Vakfı suyundan su veriliyordu(BOA, A.MKT.UM, 377/54). 1893'te bu suyun kesilmesi söz konusu olmuştu(BOA, DH.MKT, 74/41). Tekke mülklerinin 1894-1895 yılları kira gelirlerini tahsil etmek üzere tekke postnişini Maraşlı Mehmed Efendi görevlendirilmişti(Kırşehir Şer'îye Sicili, Nr. 11, s.191). Buradan XIX. yüzyılın sonlarında Piri Baba Tekkesi Vakfı'na ait gelirlerin Piri Baba'nın türbesi ve eklentileri için sarf edildiği anlaşılmaktadır.

Piri Baba Tekkesi'ne Haziran 1915'te Hüseyin Rıza Efendi'nin vekili olarak Hasan Tahsin Efendi zaviyedar ve mütevellî tayin edilmişti(VGMA, Defter nr. 217, s.260). Bununla birlikte 1920 yılında Şura-yı Devlet tarafından Piri Baba Tekkesi'nin harem kısmını Hüseyin Rıza Efendi'nin, selamlık tarafını ise Hasan Tahsin Efendi'nin kullanmasına karar verilmişti(BOA, DH.İ.UM.EK, 60/35; BOA, DH.İ.UM, 6/2-28). Osmanlı'nın son döneminde burada Piri Baba'nın soyundan Veli Dede bulunuyordu. Veli Dede'nin iki çocuğu 1917 yılında Osmanlı-Rus savaşında şehit olmuşlardı. Böyle olmakla birlikte Veli Dede'nin soyu bunlardan Hüseyin'in evlatlarıyla sürmüştü ve günümüzde Hüseyin Piroğlu'na kadar gelmişti(Piroğlu, 1992: 17).

Sonuç

Piri Baba Tekkesi en geç XV. yüzyılda Merzifon'da kurulmuş ve 1826 yılında kapatılncaya kadar faaliyetlerini sürdürmüştü. Tekkeyle birlikte bir vakfın da tesis edildiği ve elde edilen gelirlerin tekke ihtiyaçları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Piri Baba herhangi bir tarikata mensup olmamasına rağmen burası zamanla bir Bektaşî tekkesine dönüşmüştü. Bu itibarla tekkede bir şeyhin denetiminde dervişler toplanıp Bektaşî erkanını yürütüyorlardı. Ayrıca tekke gelen ve gidene yemek verilen bir konaklama işlevi görüyordu. Bu hâl üzere tekke 1826 yılına kadar ayakta kalmıştı. Ancak mezkur tarihte Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşîliğin de yasaklanması sebebiyle Piri Baba Tekkesi

kapatılmış ve kısmen yıktırılmıştı. Tekke-deki mescit bölümü yeni bir düzenlemeyle camiye dönüştürülmüştü. Bu değişim sırasında tekkedeki Piri Baba Türbesi varlığını korumuştur. Ancak türbeye sulehadan ve Nakşi tarikatından Osman Efendi “türbedar” olarak atanarak Bektaşî şeyhi İbrahim Dede buradan uzaklaştırılmış ve Bektaşî dervişleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Tekke vakfının gelirlerinin tahsili de bu yeni şeyhin tasarrufuna bırakılmıştı.

1826 sonrası Piri Baba Tekkesi artık ortadan kalkmıştı. Bu tarihten itibaren burası Piri Baba Türbesi’nden ibaret kalmıştı. Ancak zamanla Bektaşî tekkelerinin yeniden faaliyetlerine başlamalarıyla Piri Baba Türbesi’nin de Bektaşîler için önemi arttı. Kendileri için kutsal olan bu mekanı tekrar canlandırma eğiliminde oldular ve bunu da büyük oranda başardılar. Bu itibarla XIX. yüzyılın sonlarında Piri Baba Türbesi etrafında adeta yarı tekke faaliyeti göze çarpmaktadır. Bu dönemde tekke vakfının tarla, bahçe ve değirmen gibi bir miktar mal varlığının olduğu da görülmektedir. Ancak Piri Baba Tekkesi bir daha 1826 öncesi haline kavuşamamış, günümüze Piri Baba Tekkesi’nden türbe mahalli ve camii kalmıştır.

Öte yandan Piri Baba Türbesi, sadece Merzifon içinden değil; Amasya, Çorum ve Yozgat gibi komşu il ve ilçelerden, hem Alevî hem de Sünnî olmak üzere her kesimden insanın ziyaret ettiği önemli bir bölge-

sel inanç merkezi olma özelliğine sahiptir. Bu münasebetle türbeyi ziyarete gelen insanların geleneksel olarak yaptıkları bazı ritüeller bulunmaktadır. Öncelikle türbeyi ziyarete gelenler türbe kapısı önünde el ve dizleri üzerine çökerek yere eğilip içeri girerler, bu arada ellerini türbenin her yerine sürerek yine mekanın her tarafına niyaz ettikten sonra yüzleri türbeye dönük olarak dışarı çıkarlar. Ayrıca ziyaretçiler türbede mumlar yakıp dilekte bulunarak Allah için adadıkları kurbanlarını hayır dualarıyla keserler. Halk arasında türbenin yürüyemeyen ya da geceleri çok ağlayan çocuklar ile akıl hastaları için faydalı olduğu inancı yaygındır. Bu itibarla günümüzde dahi Piri Baba Türbesi farklı inanç gruplarının bir arada yaşamalarına imkan veren bir özelliğe sahip olup, önemli bir sosyal bütünleşme işlevi görmektedir(Yıldız, 2011: 474-475).

EKLER

Ek 1. Piri Baba Tekkesi’nin kapatılması, tekke şeyhi İbrahim Dede’nin sürgün edilmesi ve Nakşi şeyhi Osman Efendi’nin türbedar tayinini gösteren arşiv belgesi ve transkripsiyonu (BOA, C.EV 268/13680).

260

tevcih olunarak Anadolu muhasebesinden berati itasi iktiza eylediği muhallefâtdan derkenâr olunmuşdur manzûr ve ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda derkenâr olundu-

ğu vechile tanzîmi muvâfık-ı re'y-i sâmilîleri ise emr fermân devletlû sa'âdetlû sultanım hazretlerindir.

Ek 2. Piri Baba Tekkesi, Türbesi ve Vakfı Görevlileri(XVIII-XX. Yüzyıl).

Görevlinin İsmi	Görevi	Görev Yılı	Kaynak
Şahkulu Dede b. Bayezid	Zaviyedar	1515	BOA, TT, nr. 60, s.153.
Memi Dede	Zaviyedar	1647	Evliya Çelebi, 1999-II: 206-208.
Hacı Ali	Zaviyedar	1707	BOA, C.EV, 41/2040. VGMA, Defter nr. 490, sıra 216.
Derviş Himmet	Zaviyedar	1712	BOA, İE.EV, 42/4785. BOA, C.EV, 378/19185.
Derviş Ali	Zaviyedar	1767	BOA, C.EV, 51/2533.
Derviş Mehmed	Zaviyedar	1767-1778 1781-1783	BOA, C.EV, 122/2533. BOA, C.EV, 558/28154.
Seyyid Hacı Salih bin Ahmed	Zaviyedar	1768	BOA, EV.EMH, 234/113.
Derviş Hasan bin Derviş Ali	Zaviyedar	1773	VGMA, H.D. nr.1150, varak 30a.
Ali Baba bin Mahmud Dede	Zaviyedar	1773-1781	VGMA, H.D. nr.1154, varak 30a.
Süleyman Dede	Zaviyedar	1783	BOA, C.EV, 485/24518.
Seyyid Ahmet Dede	Zaviyedar	1783	VGMA, H.D. nr. 1151, varak 49b.
Seyyid Ahmed Baba	Zaviyedar	1799	VGMA, H.D. nr. 562, varak 47b.
Seyyid Mahmud Baba	Zaviyedar	1799-1804	VGMA, H.D. nr. 561, varak 20a. VGMA, H.D. nr. 562, varak 47b.
Hacı Hüseyin bin Hızır Dede	Zaviyedar	1804	VGMA, H.D. nr. 561, varak 20a.
Hasan bin Hacı Mustafa Dede	Zaviyedar	1813	VGMA, H.D. nr. 569, varak 45b.
Seyyid Derviş Hasan	Zaviyedar	1813	VGMA, H.D. nr. 569, varak 45b.
Hacı Derviş Mehmed	Zaviyedar	1823	VGMA, H.D. nr. 563, varak 23a.
Derviş Mehmed(Diğer)	Zaviyedar	1823	VGMA, H.D. nr. 563, varak 23a.
İbrahim Dede	Zaviyedar	1827	BOA, C.EV, 268/13680.
Osman Efendi	Türbedar	1827	BOA, C.EV, 268/13680.
Seyyid Hasan-Seyyid Osman-Seyyid Ömer	Zaviyedar	1867	BOA, EV.MKT.CHT, 156/326. BOA, Evkaf D. nr.13916, varak 6a.
Seyyid Osman-Hızır Efendi	Zaviyedar	1869	BOA, EV.MKT.CHT, 156/326.
Seyyid Mehmed Şükrü Dede	Zaviyedar	1870-1873	BOA, Evkaf Defteri. nr. 21431.
Ebubekir Vahdeti	Zaviyedar	1871	VGMA, D. nr. 217, s.260.
Mehmed Hamdullah-İbrahim Selamet	Zaviyedar	1871-1886	VGMA, D. nr. 217, s.260. BOA, DH. MKT, 1907/107.
Seyyid Osman-Seyyid Hızır-Mustafa Efendi	Mütevelli	1887	VGMA, Defter nr. 2169, s.30.
Buharalı Şeyh Hacı Hamza Efendi	Zaviyedar	1886-1895	VGMA, Defter nr. 217, s.260. BOA, DH.MKT,74/41.
Şeyh Fahrettin Dede	Zaviyedar	1895	Yücer, 2003: 513.
Maraşlı Mehmed Efendi	Zaviyedar	1895	Kırşehir Şeriye Sicili, nr.11, s.191.
Rıza Efendi-Hasan Tahsin Efendi	Zaviyedar	1915	VGMA, Defter nr. 217, s.260.

Ek 3. Piri Baba Türbesi.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), A.MKT.
UM, 377/54.

BOA, BEO, 789/59165.

BOA, C.EV, 122/2533.

BOA, C.EV, 51/2533.

BOA, C.EV, 141/7045.

BOA, C.EV, 188/9399.

BOA, C.EV, 268/13680.

BOA, C.EV, 378/19185.

BOA, C.EV, 485/24518.

BOA, C.EV, 492/24865.

BOA, C.EV, 512/25886.

BOA, C.EV, 558/28154.

BOA, C.EV, 638/32169.

BOA, C.EV, 41/2040.

BOA, C.ZB, 34/1680.

BOA, DH. MKT, 1907/107.

BOA, DH.MKT, 74/41.

BOA, DH.İ.UM.EK, 60/35.

BOA, DH.İ.UM, 6/2-28.

BOA, EV.EMH, 234/113.

BOA, EV.KSD, 35/52.

BOA, EV.MKT.CHT, 218/72.

BOA, EV.MKT.CHT, 132/45.

BOA, EV.MKT.CHT, 156/326.

BOA, EV.MKT.CHT, 236/15.

BOA, EV.MKT.CHT, 236/9.

BOA, EV.ZMT, 228/43.

BOA, Evkaf Defteri, nr. 228, s.43.

BOA, Evkaf Defteri, nr.13916, varak 6a.

BOA, Evkaf Defteri, nr.21431.

BOA, HAT, 502/24676.

BOA, HAT, 512/25094-D.

BOA, HAT, 512/25094-E.

- BOA, HAT, 512/25094-F.
 BOA, HAT, 512/25094-G.
 BOA, İE.EV, 42/4785
 BOA, Maliyeden Müdevver Defter, nr. 9771, s.94.
 BOA, Tapu Tahrir Defteri(TT), nr.90, s.153.
 Kırşehir Şer'ıye Sicili, nr. 11, s.191, Hüküm 163.
 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA), Defter nr. 2169, s.30.
 VGMA, Defter, nr. 217, s.260, Sıra 3858, 3860; s.320, Sıra 4333, 4334.
 VGMA, Defter nr. 490, sıra 216
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 561, varak 20a.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 562, varak 47b.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 563, varak 23a.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 569, varak 45b.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1148, varak 82a.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1150, varak 30a.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1151, varak 49b.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1154, varak 30a, 30b.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1155/1, varak 37a.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1156, varak 71b.
 VGMA, Hurufat Defteri, nr. 1157, varak 126b.
 B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar
 "Piri Baba". (1992). Evliyâlar Ansiklopedisi X. İstanbul.
 Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin. (1986). Amasya Tarihi I. Haz: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş. Ankara.
 Ahmed Cevdet Paşa. (1309). Tarih-i Cevdet XII. Dersaadet.
 Ahmed Lütü Efendi. (1290). Tarih-i Lütü I. İstanbul.
 Ahmed Rıfkı. (1327). Bektaşî Sırrı II. İstanbul.
 AŞKUN, Vehbî Cem. (1947). Piribaba. Sivas.
 ÇERKEZ, Murat. (2005). Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri I. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
 DOĞANBAŞ, Muzaffer. (1999). "Merzifon'un Gönüller Durağı Piri Baba Türbesi", Cem. 87: 46-47. İstanbul.
 DOĞANBAŞ, Muzaffer. (2003). Kültürel ve Sanatsal Boyutuyla Amasya. Ankara.
 DOĞANBAŞ, Muzaffer. (2007). "Piri Baba Velayetnamesi", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 41: 161-183. Ankara.
 DOĞANBAŞ, Muzaffer. (2008). "Piri Baba Velayetnamesi", Reyhan. 1: 39-46. Merzifon.
 EKEN, Galip. (2001). "XIX. Yüzyılda Merzifon Vakıflarına Dair", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, 8-11 Haziran 2000 Merzifon. Ankara. s. 345-361.
 ERDOĞAN, İsmail. (1996). XX. Yüzyıl Amasya Tarihi ve İnanç Coğrafyası. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
 ERKEN, Sabih. (1972). Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eserler. İstanbul.
 Esad Efendi (Sahhaflarşeyhizade Seyyid Mehmed). (1243). Üss-i Zafer. İstanbul.
 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî. (1999-2003). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. Haz: Z. Kurşun-S.A. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff. II-VIII. İstanbul.
 FAROQHÎ, Suraiya. (2001). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kent Ereninin Hayat Hikayesi Merzifonlu Piri Baba", Çev: Harun Yıldız. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 18: 119-140.
 FAROQHÎ, Suraiya. (2003). Anadolu'da Bektaşilik. Çev: N. Barın. İstanbul.

- HASLUCK, F. W. (1928). Bektâşilik Tedkikleri. Çev: Ragıb Hulûsi. İstanbul.
- IŞIN, Ekrem. (1994). "Bektaşîlik". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi II.: 131-137
- KİEL, Machiel. (2000). "Bektaşî Ocağı'nın Arnavutluk'taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not: 1567-1568'de Kaydedilen Kruja'daki Sarı Saltuk Dede Ocağı", Çev: Cemal Çakır. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 13: 37-42.
- KİESER, Hans-Lukas. (2005). Iskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet(1839-1938). İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (1966). Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar. Ankara.
- Menâkıb-ı Piri Baba. Topkapı Sarayı M. Hazine Kütüphanesi. nr. 1313.
- ONARLI, İsmail. (2009). "Ali Pir Civan Ocağı". <http://www.karacaahmet.org>. Erişim 28.05.2009.
- ÖZ, Baki. (2001). Dünya'da ve Türkiye'de Alevi-Bektaşî Dergahları. İstanbul.
- PİROĞLU, Hüseyin. (1992). Evliyalara Yatağı Anadolu. Ankara.
- Sivas Vilayeti Salnamesi. (1302). Sivas.
- Sivas Vilayeti Salnamesi. (1306). Sivas.
- TAŞAN, A. Aziz. (1979). Dünden Bugüne Merzifon. İstanbul.
- YILDIZ, Harun. (2011). "Amasya Yöresi Örneğinde Alevî/Bektaşî Kültüründe İnanç Merkezleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, IV(16): 471-480.
- YÜCER, Hür Mahmut. (2003). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(19. Yüzyıl). İstanbul.

